

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM IN UKRAINE

Досліджено закордонний досвід агротуристичної діяльності. Проаналізовано інноваційні напрями розвитку агротуризму в Україні, наведено доцільність впровадження нового виду агротуризму – «зелених маршрутів». Визначено складові розвитку аграрного туризму за кластерним принципом. Обґрунтовано доцільність розвитку органічного туризму в Україні. Розглянуто залучення національної культурної спадщини до туристичного бізнесу, у формі проведення екофестивалів.

Ключові слова: аграрний туризм, органічний туризм, зелені маршрути, агорекреаційні кластери, екофестивали.

Исследован зарубежный опыт агротуристической деятельности. Проанализированы инновационные направления развития агротуризма в Украине, приведены целесообразность внедрения нового вида агротуризма – «зеленых маршрутов». Определены составляющие развития аграрного туризма по кластерному прин-

ципу. Обоснована целесообразность развития органического туризма в Украине. Рассмотрено включение национального культурного наследия в туристический бизнес, на основе проведения экофестивалей.

Ключевые слова: аграрный туризм, органический туризм, зеленые маршруты, агорекреаційного кластер, екофестивали.

Investigational oversea experience of agroturistichnoy activity. Innovative directions of development of agroturizmu are analysed in Ukraine, expedience of introduction of new type of agroturizmu is resulted – «green routes». Certainly constituents of development of agrarian tourism on cluster principle. Grounded expedience of development of organic tourism in Ukraine. Bringing in of national cultural legacy is considered to tourist business, in form leadthrough of ekofestivaliv.

Key words: agricultural tourism, organic tourism, green itineraries, arecreating cluster ecofestivals.

УДК 338.48-53:63:640.4:001.895

Савенко Г.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та природокористування Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Постановка проблеми. Особливістю розвитку агротуризму в Україні на сучасному етапі є набуття ним інноваційних форм організації відповідно до зростаючих потреб споживачів, ефективного використання природного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу території, а також досягнення необхідного рівня прибутковості.

Багаторічна практика європейських країн демонструє економічні, екологічні та соціальні переваги агротуризму, серед яких: аграрний туризм має низькі бар'єри для входу; може сприяти відродженню депресивних сільських територій, розвитку інфраструктури сільських регіонів, як загальної, так і туристичної; стати основою стратегії розвитку сільських громад; сприяти більш етичній та природній поведінці людини у екосистемі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед ґрунтовних робіт останнього періоду, в яких досліджено питання розвитку туризму в Україні, значна увага надається питанням розвитку аграрного туризму. Зокрема, В.І. Биркович розглянув роль сільського зеленого туризму в розвитку національної туристичної галузі. Л.М. Шульгіна та А.І.Бондар проводить аналіз агроорієнтованих видів туризму та визначає серед них місце зеленого туризму. Екологічний туризм або зрівноважений туризм з мінімальним навантаженням на природне середовище як основу зеленого туризму розглядає К.Ф. Коценко.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення основних тенденцій розвитку аграрного туризму в Україні, дослідження світового досвіду розвитку аграрного туризму, обґрунтування необхідності впровадження інноваційних форм у сфері надання агротуристичних послуг, а саме:

розвиток органічного туризму, створення «зелених маршрутів» та формування агорекреаційних туристичних кластерів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Агротуризм – це вид діяльності у сільській місцевості з надання для приїжджих гостей комплексних послуг з проживання та відпочинку, харчування, екскурсійного обслуговування, організації дозвілля і спортивних заходів, занять активними видами туризму, організації риболовлі, полювання, придбання нових знань і умінь. Агротуризм орієнтований на використання сільськогосподарських, природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристичного продукту.

Поряд з поняттям агротуризм мають місце такі види туризму, як сільський, фермерський, органічний, м'який (на противагу жорсткому, тобто масовому туризму, спрямованому виключно на прибуток), зелений, екологічний, зрівноважувальний. Поняття агро-, сільський і фермерський туризм є взаємозамінними, зважаючи на те, що в даному сегменті сільська культура є основним компонентом туристичного продукту.

World Tourism Organization (Всесвітня туристична організація), оцінюючи стан агротуризму у світі, вказує, що агротуризм як один із напрямів екологічного туризму об'єднує у своєму складі види відпочинку, розвивається високими темпами та входить до складу п'яти основних стратегічних напрямів розвитку світового туризму до 2020 року [1]. Журнал National Geographic Traveler провів конкурс на кращі туристичні напрямки серед найпопулярніших видів відпочинку 2016 року – National Geographic Traveler Awards 2016. У номінації «Агро-

туризм» місця розподілилися наступним чином: Білорусь зайняла перше місце, на другому місці в рейтингу – Італія, на третьому – Франція [2].

У Європейському Союзі агротуризм спочатку розглядався, як «соціальний амортизатор» при реструктуризації аграрного сектора економіки, дозволяючи перевести надлишок трудових ресурсів в альтернативний сектор виробництва послуг і створювати нові робочі місця у сільській місцевості. На сьогодні, спільна аграрна політика Європейського Союзу значною мірою допомагає фермерам бути не тільки виробниками високоякісної продукції, але і виконавцями сервісних послуг у галузі аграрного туризму.

Європейський союз проводить послідовну протекціоністську політику щодо аграрного туризму, фінансування забезпечують різні програми та структурні фонди (Support, Lider I, Lider II та ін.). Система дешевих європейських кредитів і позик сприяла позитивним наслідкам: виникли тисячі сільських садиб і нових форм бізнесу, пов'язаних з туризмом в сільській місцевості.

Аналіз розвитку агротуризму в європейських країнах дозволяє виявити наступні закономірності:

1. Правова легалізація агротуризму і податкові пільги надають його розвитку «вибуховий» характер. Законодавча підтримка на ранній стадії збільшує кількість офіційно зареєстрованих провайдерів сільського туризму, зростає якість обслуговування, формується конкурентне середовище.

2. Різноманітність ключових характеристик і параметрів агротуризму, наприклад, відсутність загальної європейської класифікації даного виду туристичного продукту, дисбаланс яких часто призводить туристів до неповного розуміння співвідношення переліку наданих послуг і «зірковості» засобів розміщення. Створюється складна ситуація для споживачів, які не можуть зрозуміти та порівняти відмінності між «двома оливками» («дві зірки») у сільській садибі у Іспанії та «двома квітками» у готелі в Австрії, за рівнем комфорту.

3. Створення асоціації на ранній стадії прискорює розвиток агротуризму. Європейський досвід свідчить, що роль асоціації є вирішальною у процесі створення пільгових правових умов для розвитку аграрного туризму.

4. Агротуризм зосереджується в першу чергу на внутрішньому ринку. У європейських країнах більшість споживачів (туристів) – місцеві жителі. Винятком є Австрія та Словенія, де німецькі туристи становлять 40 %, та Італія, де в сільській місцевості відпочивають понад 50 % іноземців.

У європейських країнах існують десятки тисяч сільських садиб. Достовірну статистику їх діяльності отримати складно. Офіційні структури не мають єдиного реєстру, а національні асоціації беруть на облік тільки своїх членів.

У Європі існує кілька організацій, що об'єднують господарів сільських садиб. Найбільш впливовою є EuroGites (European Federation of Farm and Village Tourism) – Європейська Федерація аграрного та сільського туризму [2], яка об'єднує 29 країн і 34 професійні асоціації Європи, які розвивають сільський туризм (агротуризм). У ній враховуються садиви усіх видів – від сільських будинків типу Bed&Breakfast з системою самообслуговування до маленьких приватних сімейних сільських готелів і гостьових будинків, що надають послуги харчування або активного туризму. Згідно зі статистикою EuroGites, в країнах-членах діє понад 400 тис. об'єктів агротуризму та 3,6 млн ліжкомісць. Країнами-лідерами є Італія і Польща, в яких зареєстровано понад 20 тис. агроосель.

Інша організація, ECEAT (European Center for Ecological Tourism and Agricultural – Європейський центр еко – та агротуризму [4] об'єднує представників 12 країн, переважно фермерів, які розвивають окрім гостинних садиб, екологічно чисте сільськогосподарське виробництво, що відповідає екологічним стандартам ЄС.

Світовим трендом аграрного туризму є органічний туризм, безпосередньо пов'язаний з органічним селянським (фермерським) господарством. Органічний туризм забезпечує поєднання подорожей з можливістю ведення здорового способу життя та фізичною працею.

Такий тип взаємодії фермерів і туристів діє більше, ніж у 50 країнах світу через програму WWOOF [5]. Всесвітня організація WWOOF (з англ. World Wide Opportunities on Organic Farms, тобто «Всесвітні Можливості на органічній фермі», або Willing Workers on Organic Farms, тобто «Добровільні Працівники на Органічних Фермах») здійснює міжнародні програми агротуризму, що дозволяють поєднати туризм з роботою на органічних фермах та в екопоселеннях. Країни ЄС, Британської співдружності, Східної Азії, Австралія та Нова Зеландія надають молоді Working holiday visa (туристична віза з правом роботи під час подорожі), яка дає на один-два роки дозвіл на роботу в іншій країні.

WWOOF пропонує волонтерам безкоштовне проживання та органічний раціон. Для того, щоб брати участь у програмі, фермер повинен звернутися до представництва організації WWOOF у своїй країні, заявивши, що його ферма відповідає стандартам органічного сільського господарства. Учасники програми (фермери та туристи) сплачують щорічні внески у розмірі \$20-60.

Українські фермери також залучилися до програми WWOOF, так на екофермі у Чернівецькій області вже приймали волонтерів із США, Іспанії, Франції [6].

На початок 2017 року в Україні було зареєстровано більше, ніж 1600 садиб, які працюють у сфері аграрного туризму. Близько 90% аграрних садиб зосереджено у традиційних туристичних регіонах –

у Карпатах та Приазов'ї, поблизу відомих курортно-рекреаційних центрів та баз відпочинку. Спектр послуг, які пропонують власники зелених садиб, достатньо широкий: організація майстер-класів для туристів, збір врожаю, дегустація продукції у форматі фермерського сніданку або обіду, а також збут продукції туристам. Також в особі туристів фермер знаходить вдячну аудиторію, підтримку своїх поглядів і визнання своєї праці. Пропонуються і «традиційні» туристичні розваги: краєзнавчі екскурсії, туристичні походи, мандрівки на квадроциклах, катання верхи на конях, збирання грибів, ягід, риболовля тощо.

Агротуризм в Україні має ряд відмінних особливостей: насамперед, це сімейний бізнес. Організатором виступає сільська родина, яка надає власне житло та забезпечує продуктами харчування, виробленими в особистому селянському господарстві. У більшості гостинних садиб аутентичні або поетичні назви, які відображають місцеві природні особливості або туристичні бренди такі, як: «Квітка Горган», «Волоський потік», «Зачаровані Карпати», «Кичера», «Яблуневий сад».

Аграрний туризм в Україні відрізняється від західного не тільки масштабом, але і форматом. Так на відміну від країн ЄС, де середньостатистична сім'я може провести відпустку у сільській місцевості, в Україні найбільшого поширення отримали тури вихідного дня. Зокрема, так звані агротури на садові органічні ферми для збору врожаю за системою «Збери сам» (з англ. pick-your-own або u-pick). Особливість полягає у тому, що споживачі, які приїжджають в господарства, самі збирають ягоди, фрукти чи овочі. Тури до господарств, які займаються виробництвом органічних молочних продуктів; екскурсійні тури до екосадиб з відвідуванням органік-ресторанів. Також в Україні агротуристів запрошують до демонстраційних ферм, створених іноземцями, які займаються вирощуванням екологічно чистої продукції [7].

Поступово агротуризм в Україні охоплює ті райони та місцевості, де рекреаційна діяльність раніше не була пріоритетною, однак, територія є рекреаційно привабливою та має туристичний потенціал. Такими, зокрема, є Городенківський та Волинський райони Івано-Франківської області, Старосамбірський та Турківський райони Львівської області, Заліщинський район Тернопільської області. За останні роки зріс попит і відповідно з'явилася пропозиція на садиби аграрного туризму у Черкаській, Вінницькій, Чернігівській та Київській областях.

На сьогодні поширеною інвестицією є купівля садиб у екологічно чистій місцевості поруч із річкою, озером, у гірській місцевості. Для того, щоб отримати сталий прибуток від туристичного бізнесу у сільській місцевості, необхідно приймати не менше 50 чоловік на місяць, що є не завжди можливим навіть у сезон. Тому для більшості власників зелених садиб туристичний бізнес не є основною діяльністю.

Інноваційним підходом у формуванні туристичного продукту у сфері агротуризму є розвиток «зелених маршрутів» та розвиток аграрного туризму за кластерним принципом.

«Зелені маршрути» (Greenways) є основою для створення регіонального туристичного продукту і кооперації між суб'єктами агротуризму. Це ефективний інструмент розвитку туризму, який дозволяє створювати цікаві та змістовні маршрути – основу для партнерства місцевої влади, жителів та громадських ініціатив. Важливою складовою частиною «зелених маршрутів» є екомuzeї, які відображають автентичність місця подорожі.

«Зелені маршрути», як вид агротуризму, найбільше поширені у США, загальна протяжність їх мережі становить близько 30 тис. км. У країні діють сотні громадських організацій, які займаються розвитком мережі «зелених маршрутів» на різних рівнях: від національного до муніципального. Всі ці ініціативи здійснюються в рамках партнерства державного, комерційного та громадського секторів.

«Зелені маршрути» – це екотуристичні траси природної і культурної спадщини, які проходять уздовж річок, традиційних, історичних торговельних шляхів, природних коридорів. Такі маршрути об'єднують регіони, туристичні визначні місця та місцеві ініціативи, підтримують розвиток сталого туризму і відпочинку, сприятливого для навколишнього середовища, пропагуючи здоровий спосіб життя.

Загальні критерії для всіх категорій «зелених маршрутів»:

- маршрут повинен мати тематичну спрямованість, назву, що містить слова «зелений маршрут» або «greenways», логотип, гасло;
- маршрут повинен мати інформаційну систему уздовж траси (покажчики, елементи маркування, інформаційні центри та пункти тощо);
- інформація про маршрут поширюється у вигляді листівок, буклетів, картосхем, путівників, схвалюється також створення Інтернет-сайту маршруту;
- маршрут повинен відповідати вимогам забезпечення безпеки, особливо щодо велосипедистів і піших туристів, осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- маршрут розвивається і управляється провідним координатором (організація, установа, територіальний орган самоврядування та ін.) завзаємодії з іншими партнерами в регіоні;
- маршрут є складовою частиною вже існуючих або тих, що розробляються, стратегій та планів розвитку туризму та транспортної системи району, входить до комунікаційної та туристичної мережі регіону; пов'язаний з системою громадського транспорту.

Перший маршрут «Зеленого шляху» в Україні під назвою "Медове Коло", прокладений у Рівненській області, очікується надалі створення за цим маршрутом туристичної інфраструктури та розвиток підприємницької активності [8].

Кластерні моделі дозволяють об'єднати всіх представників туристичної інфраструктури, забезпечити більш ефективне використання наявних ресурсів, підвищити конкурентоспроможність, домогтися синергетичного ефекту, розширити спектр запропонованих послуг, зробити регіон більш помітним і привабливим як для туристів, так і для потенційних інвесторів.

Під терміном «кластер» розуміють групи підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільне управління маркетинговою діяльністю. Туристичний кластер може з'явитися за наявності ресурсів, тур-продукту та інновацій. Не менш важливою є здатність потенційних учасників кластера до кооперації та обміну інформацією, а також рівень їх освіти та якості надаваних послуг.

Основні критерії успішного формування туристичного кластера: географічна концентрація та близькість суб'єктів; наявність зв'язків і взаємодії між потенційними учасниками кластера; наявність стратегічних документів з питань сталого розвитку; наявність у регіоні унікальних туристичних об'єктів, які здатні забезпечити приплив туристів; наявність кваліфікованих туристичних кадрів або установи освіти, яка може забезпечити їх підготовку; наявність екологічних стандартів, ініціатив та екологічного менеджменту у сфері туристичних послуг; наявність спільних заходів у галузі туризму в регіоні, які демонструють приватно-державне партнерство.

Розвиток аграрного туризму за кластерним принципом і принципом «зелених маршрутів» не потребує великих інвестицій, але дає можливість мешканцям реалізувати свій потенціал, дозволяє мобілізувати внутрішні ресурси регіонів.

У 2016 в Україні, в складі концепції сільського розвитку, була прийнята програма створення шести агрорекреаційні кластерів:

- цілорічний курорт на території курорту «Коблево» Березанського та Очаківського районів Миколаївської області;
- «Диканька цілий рік» у Диканському районі Полтавської області;
- «Козачий круг» Парафіївської об'єднаної територіальної громади за участю Качанівського парку, фермерського господарства «Соколинний Хутір», фермерського господарства «Мрія» в Ічнянському районі Чернігівської області;
- «Екопарк Фрумушека» у Тарутинському районі Одеської області;
- курорти «Лазурне» і «Арабатська стрілка» Херсонської області;
- екопарк «Медвино» в Іванківському районі Київської області [8].

Іншим інноваційним напрямом аграрного туризму є залучення культурної та природної спадщини, зокрема, на основі екофестивалів. Так на Поділлі проводиться етно-екофестиваль

«Буща папороть»; у Херсонській області на «Зелених хуторах Таврії», Міжнародний екофестиваль «ФайноПтах»; у Середно-Будському районі Сумської області екофестиваль «Дикий мед», на Одещині сімейний екофестиваль "Кодима-фест".

Висновки з проведеного дослідження. Для забезпечення пріоритетності розвитку аграрного туризму в Україні і наближення його до стандартів ЄС вбачається доцільним:

- упорядкування нормативно-правової бази прийняттям Верховною Радою закону «Про сільський зелений туризм» та Постанови Кабінету Міністрів з питань стандартизації його діяльності «Послуги агротуристичні. Основні вимоги»;
- прийняття Національної програми розвитку аграрного туризму в Україні;
- введення загальнодержавного реєстру сертифікованих садиб, господарі яких займаються туристичним бізнесом;
- формування системи інформаційного та методичного забезпечення регіональних підпрограм розвитку аграрного туризму;
- проведення національної маркетингової компанії;
- розроблення механізму відбору та впровадження перспективних інвестиційних проектів для розвитку агротуристичного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Tourism Organization (UNWTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>
2. National Geographic Traveler Awards 2016 // National Geographic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationalgeographic.com/search/?q=National+Geographic+Traveler+Awards+2016+>
3. European Federation of Farm and Village Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurogites.org>
4. European Center for Ecological Tourism and Agricultural [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eceat.org>
5. WWOOF (World Wide Opportunities on Organic Farms) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wwooof.net/>
6. Киевский журналист организовал эко-ферму в Черновицкой области. // Agrostory. 20.06.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrostory.com/info-centre/market-news/kyiv-journalist-have-organized-an-eco-farm-in-chernivtsi-region/>
7. Німецький фермер створить демонстраційну органічну ферму на Прикарпатті. // Kurkul.com. 09.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kurkul.com/news/7265-nimetskiy-fermer-stvorit-demonstratsiyuu-organichnu-fermu-na-prikarpatii>
8. Зелені шляхи України. «Медове коло» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/greenwaysUA/>
9. Підсумки: У 2016 році розпочато створення 6 агрорекреаційних кластерів. 06.01.2017 // Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/22957>